

ŠUME ĆE NAS PRIMITI U MRAK

Marko Raguč

Zapisi uz roman Itala Calvina *Baron na drvetu*

Bertolt Brecht je negdje napisao da je "kuknjava pred-fašističko stanje". Premda su nam puna usta demokratije i ljudskih prava, evropska društva kao da su obolila od mutiranih omikron virusa nacizma i fašizma, samo što se ta dijagnoza kukavički krije. Ali kao da je vrijeme koje je predviđeno za to prikrivanje iscurilo. Sada je svima jasno da sve ovo itekako prevazilazi stanje socijalne nepravde, i polako dobija Hitlerove obrise lica. Samo što danas živimo u vremenu Tehnologije, koja u rukama "tamnih sila" ima sasvim nove mogućnosti kontrole i terora. Brazilski post-punk bend "Plastique noir" je u jednoj pjesmi rekao da imaginarni (virtuelni) zidovi imaju uši. Možda su baš to "Adolfove uši", kako je nedavno jedan naš pjesnik naslovio svoju novu knjigu. Budući da je Europa u ne tako davnoj prošlosti imala grdne muke da se otrese nacizma i fašizma, postoje neki (anti-fašistički) autoriteti i parametri, putem kojih možemo, ako ništa, spoznati u kolikoj mjeri trenutno društveno stanje otklizava u pravcu fašizma. Jedan od takvih autoriteta je i Italo Calvino.

Italo Calvino je rođen 1923 godine na Kubi, ali se jako rano vraća u Italiju, gdje se školuje, a izbijanjem Drugog svjetskog rata se priključuje partiza-

nima. Roman *Baron na drvetu* pripada partizanskoj trilogiji unutar njegovog stvaralaštva. Filmski ekvivalent literaturi Itala Calvina bi mogao biti italijanski režiser Pier Paolo Pasolini. Posebno u filmu *Sodoma i gomora* je Pasolini prikazao pravo lice evropskog fašizma. To nije prošlo nezapaženo, što je možda i razlog njegovog preranog i tragičnog kraja. Potrebno je postaviti pitanje koliko je u modernu "Ideju Evrope" upletena ideologija nacizma i fašizma. Od 1945. do pada Berlinskog zida, 1989. godine, tj. definitivnog početka oblikovanja današnjeg lica Evrope, nije prošlo mnogo vremena. Na kraju Drugog svjetskog rata je nacizam potisnut, ali nije uništen. Ta ideja je preživjela tih nekoliko decenija i u nevidljivom obliku se ugradila u ideju moderne Evrope. Metaforički kazano, Calvinovom "crvenom Baronu" su u međuvremenu instalirane "Adolfove uši". To sada vidi i slijepac. Evropa se predstavljala neko vrijeme kao tvorevina kulture, kao ne-militarno tijelo (koje stavlja akcenat na ekonomiju i tržište). Međutim, čim se pojavila dublja kriza, isplivava i to militantno lice Evrope, koja preko noći prestaje biti tvorevina kulture, postajući švercer oružjem s ratnohušakačkom politikom. Orwell i Brecht, Italo Calvino ili Camus su primjeri antifašističke ideje Evrope. Oni kao da postaju dragocjeni svjetionici i putokazi, u vremenu kada je novac postao norma na način da negira sve norme (poput nekog kriminalca u kockarnicama Las Vegasa), i kad razara hiljadugodišnju hijerarhiju vrijednosti, koja vuče korijene od starih Grka, koja je kamen temeljac moderne Evrope.

Kako je moguće da se u toj hiljadugodišnjoj Evropi oblikuje ovakvo stanje socijalne nepravde i isključivosti? Razlika između bogatih i siromašnih je sve izraženija, kao i između bogatih i siromašnih zemalja. Tradicionalni pojam državnosti se razara, dok stvarnu vlast imaju internacionalne korporacije, koje dobijaju lice post-modernih feudalnih čudovišta. Postoji mnogo upitnika kada je u pitanju ta "Ideja ujedinjene Evrope". Jugoslavensko podneblje je iznjedrilo najljepši oblik antifašizma u Drugom svjetskom ratu. Kako je moguće da današnja Evropa ima na našim prostorima najsnažnije uporište u silama koje su unutar Jugoslavije davale podršku Hitleru. Fašizam je možda promijenio oblik, možda je kao ponornica izronio s novim imenom i predznakom, ali kao što narod kaže – vuk dlaku mijenja, ali ćud nikada. Također je jako simptomatično to što partizanska kultura iz Titove Jugoslavije nije ugrađena u "Ideju Evrope". Nema sumnje da su Nijemci u partizanskim romanima i filmovima demonizirani, tj. poistovijećeni s nacističkim vojnicima.

Što nije u redu, stavljati jednakost između čitavog naroda i jedne ideologije. Ali svejedno, partizanska literatura se nekako prećutno doživljava kao anti-evropska. Ako ne anti-evropska, onda ona barem nije dovoljno atraktivna za novu koncepciju Evrope. To nije slučaj s češkom ili poljskom literaturom između 1945. i 1990. godine, kada su te zemlje bile pod Sovjetskim Savezom. Tada je nastala literatura iza "željezne zavjese", razne "Pjesme iz okupiranog grada". Taj anti-sovjetski karakter te literature je svakako opravdan, ali kao da je on baš zbog toga ugrađen u "Ideju Evrope".

Zbog svog anti-sovjetskog karaktera. Baš kao da Evropa podržava evropsko širenje na račun Sovjetskog saveza isto onako kao što se mrštila na Sovjetsko širenje na račun Evrope. Ali valjda je to sudbina srednjo-evropske literature koja se nalazi između čekića i nakovnja i uvijek je kolateralna šteta. Kao gomila žetona na kockarskom stolu, koje kao jeftini ulog guraju sa Zapada na Istok i obratno. Bilo kako bilo, čini se da je vjera u slobode ujedinjene Evrope tih pjesnika bila obmana. Te primjere imamo i u post-jugoslavenskoj literaturi. Pa i u Sarajevu. Tokom opsade Sarajeva su pisci pisali "Izveštaje iz tamnog vilajeta" i pokušavali se ugraditi u "Ideju Evrope". Tamne sile Istoka, komunizma i mraka taj grad drže u opsadnom stanju, a pjesnici pišu "Pjesme iz okupiranog grada" i sanjaju o evropskoj budućnosti. Istovremeno se partizanska literatura iz Titovog perioda, koja je decenijama dokazivala svoj antifaziizam (koji je antifaziizam Brechta, Camusa i Calvina) doživljava kao anti-evropska, i ne-integrirajuća. U svemu tome postoje jako veliki upitnici. Ako ništa to je razlog da čovjek ozbiljno porazmisli na koji je to način ideja nacizma i fašizma upletena u modernu "Ideju Evrope".

Calvinov roman *Baron na drvetu* je dobar primjer, na kojem se navedeni problemi mogu predstaviti. Čak se ponekad čini da "opsadno stanje" proizvode upravo globalisti (koji upravljaju Zapadom), uz pomoć moderne Tehnologije, koju zloupotrebljavaju, i kapitala – koji je medijum nepravde. Calvinov roman osvješćuje da je ljudska organizacija skup konvencionalizirane nepravde, a zakoni jedan sustav iskorištavanja. Stoga on pokušava da pronade neosvojene zone – tamo gdje bi se čovjek mogao "odmetnuti", kako bi se lakše branio. Ako je grad u kojem živimo okupiran, neko vrijeme u njemu možemo boraviti kao ilegalci i boriti se iznutra. Međutim, taj lukavi sistem ponekad oko nas stegne obruč. Tada postoje dvije opcije. Negdje

je zapaženo da škorpion, okružen šumskim požarom, u bezizlaznoj poziciji, svojim kliještima sam sebi prereže tijelo, tamo gdje je najtanje. Dakle, to je jedna opcija. Druga je – odmetanje. Bijeg u zone, još neokupirane, odakle se lakše braniti. Odmetanje u brda ili u šumu. Calvinov junak romana *Baron na drvetu* je odabrao šumu. Zlo, premda lukavo, ne može zaposjesti svaki kutak planete, stoga slobodnih zona uvijek ima. Valja ih pronaći i adekvatno koristiti pružene mogućnosti. Ukoliko neko sebe smatra antifašistom, što većina drži poželjnim kao opće prihvaćenim mišljenjem da je to pozitivan izbor. Che Guevara je svoj antifašizam platio glavom. Premda simbol pravde, radi nje je žrtvovan. Fašistoidni sistem proizvodi krizu ličnosti upravo udaranjem na antifašističke principe i onda te simptome koristi protiv ličnosti. Vlast u današnjim društvima je gotovo uvijek više ili manje fašistoidna. Nekad ekstremno, kao u slučaju režima Adolfa Hitlera. Ali se uvijek služi represivnim mjerama vladavine, koje u sebi posjeduju fašistoidne elemente.

Toga su veliki mislioci i revolucionari bili svjesni, jer oni djeluju s "nulte pozicije" pravde. Svi se planetarno slažu kako je Isus izrazito pozitivna ličnost – ali je završio na križu izustivši – Bože, *oprosti im, jer ne znaju što čine*. Zlo je slijepo, jer ima ugašeno duhovno oko. Julije Cezar je mučki ubijen i na izdisaju, povijest obeštećuje legendom, rekao – *Zar i ti, sine Brute?* Kako je moguće da likovi koji su simboli pravde bivaju najsurevije kažnjavani i ubijani, ako je vlast dobra. No vlast nije ni blizu dobra, a toga je bio svjestan i Italo Calvino. Radomir Konstantinović je u eseju o Skenderu Kulenoviću pisao o tome kako je Titov revolucionarni pokret rođen u jugoslavenskoj etno-kulturi. U pitanju je vrijeme nakon što su Turci napustili ove prostore, pa sve negdje do Prvog svjetskog rata. Period pod Turcima obilježava porobljena kolektivna svijest našeg čovjeka. Život u sindžirima nas je naučio kako da sanjamo o slobodi. Kao što je pjesnički sažeo Branko Miljković preuzimajući na svoja pleća "osudu propevale gomile": "Hoće li sloboda umeti da peva, kao što su sužnji pevali o njoj?"

Narodna kultura našeg čovjeka, njegova religija, tinjala je pod tuđinskom, otomanskom vlašću kao žar ispod pepela. Nakon odlaska Turaka, pojavili su se porobljivači sa Zapada - Austro-ugarska monarhija. Ta kolektivna mentalna svijest porobljenog čovjeka, koja se stoljećima oblikovala, bila je preduvjet i paradoks istovremeno koji je iznjedrio revolucionarni pokret. U

Titu je spojena etno-kultura i revolucija, zašto ne internacionala. Kozaračko kolo slavi partizanske pobjede. Kolo je primjer kruga i kružnog kretanja, kao što je godina krug, a vrijeme ciklično. Che Guevara ima najjače uporište upravo u južno-američkoj etno-kulturi. Etno-kultura je uvijek žrtva globalista i porobljivača koji uvijek iznađu način da se nakaleme na nju i da joj sišu krv. Nakon sloma Jugoslavije se komunizam transformirao – u etno kulturu. Ne slučajno jer je jugoslavenski revolucionarni pokret i potekao iz etno kulture. Također nije slučajno da se krahom države, koja više nije bila poželjna kao dio nove vizije Ujedinjene Evrope, taj poredak ponovo preobrazio u etno kulturu. Kao društvena stvarnost upravo u današnjem vremenu te ovdašnje etno-kulture plijeu su neokolonijalizma. Religija pogotovo, kao put internacionaliziranja etno-kulture preko islama, katoličanstva, pravoslavlja kojima se narodi na lažan način oslanjaju i povezuju s islamskim svijetom, Rusijom ili Zapadom. Iza tih umrežavanja i veza stoji prikrivena istina bjelosvjetske zloupotrebe i uspostavljanja novog sistema porobljavanja. Isto je važno i za pred-jugoslavensku etno-kulturu.

Razlika u savremenom sistemu porobljavanja jeste tehnologija kao sredstvo kontrole i sindžir postmodernog doba. U takvom stanju ne-slobode i podjarmljenosti, logično, ponekad, se javlja potreba "odmetanja" u zone koje još nisu osvojene. To podrazumijeva i proces "cijepanja" ličnosti. Radimir Konstantinović u pomenutom eseju *Apsolutni krajišnik Skender Kulenović* piše: "Snaga koja se tu traži jeste *snaga da se prihvati stvarnost rascepa bića i jezika*: da se prihvati, u jeziku, tendencija anti-jezičkog "iskona", da se bude onaj koji, dok govori, "kazuje" neizrecivo, suočava se s njime, otvara mu se da bi tek tu, tim otvaranjem, mogao da dođe do "vrađe magije" jedino moguće svoje poezije kao do preobražaja očajanja u funkciju "iskona", na samoj granici bića i ne-bića, pretvaranjem sebe u *polje sukobljenih sila ćutanja i govora, vanrazumskog i razumskog*."

U Calvinom romanu *Baron na drvetu* je prisutan taj proces cijepanja, kroz povratak iskonskom biću, koje ne podliježe kalupima i sistemima pravila i konvencija jednog svijeta, koji se odvojio od istinskih vrijednosti ko-egzistencije čovjeka i zemlje (prirode). Taj rascjep je glavna sižejna pukotina romana *Baron na drvetu*. Sasvim je jasno da društvo ne zahvata totalitet života. Ukoliko sistem pravila u nekom društvu zadobije radikalne oblike kroz

represivne mjere, onda je logično da će se poneko odlučiti da pronade drugačije prostore slobode. Te slobode u našem svijetu uvijek ima, ali je ta polja potrebno pronaći, pa katkad osvojiti, nerijetko i braniti. Ta područja slobode najprije moraju biti locirana na duhovnom planu. Psiha čovjeka je nedovoljno istraženo polje. Sistem primo-predaje između naraštaja nije nešto vanjsko, socijalno nasljeđe kao čitanje tekstova, niti je isključivo povezano s parentalnošću, u smislu da se s roditelja prenosi na djecu iskustvo minuloga vremena. Vjerovatno, prenošenjem DNK-koda se predaju i mentalne slike i utiskuju glasovi svih naših predaka u lancu vremena.

U snu možda, kroz maglu u kojoj tinja logorska vatra iskonskog, u nama ožive glasovi prrarstarog doba. Ponekad progovore slavenskim jezikom, iz vremena seoba Južnih Slavena iz Azije. Možda su snoviđenja, ljudske sablasti, mentalne slike, tragovi duhova o kojima toliko religije govore. Te mentalne naslage, svijet koji slute duboki slojevi ljudske psihe, paralelno s objektivnim svijetom. Čovjek je prostor cijepanja tih svjetova. Jos Vandeloo u zborniku *Flamanska lirika* je napisao pjesmu "Rascjep": "Njihove kuće su postale suze / koje naseljavaju rascijepljene atome / atomi traže jednu kuću / vječnost u drugoj duši / jednu novu kuću. / Zato su moje riječi / u njihovom gladnom licu / dva velika / svijetlo plava dječja oka." Vanjska manifestacija stvarnosti često prelazi u tiraniju, pa i u obliku fašizma ili u nekom drugom. Tada se odvaja od istinskih duhovnih stvarnosti, koje sluti navedena pjesma. Spoj unutrašnjeg i vanjskog je kosmički balans, koji omogućuje život. Ako se unutrašnje istine izguraju, onda svijet gubi hijerarhiju vrijednosti i, između ostalog, *in extremis*, rađa se fašizam i nacizam (progoni i logori i masovna stradanja).

Ako se iz društva istjeraju umjetnici, a ostanu samo uniformirane duše i službe, onda je to na korak fašistoidnog režima. *Ako ne znaš gdje je pakao, pitaj umjetnike. Ako umjetnika nema, onda si već u paklu.* Do tog gorkog zaključka je došao i junak romana Itala Calvina, jer se u njemu desio spomenuti rascjep. On je polja slobode pronašao u šumi, u krošnjama drveća. Njegov nepokolebljivi princip je bio da živi, a da mu noge nikada ne dotiču zemljino tlo. Međutim, svodovi šumskih krošanja nisu samo obični topos, nego su to i neistražena polja psihe, odnosno unutrašnjih oblika slobode postojanja, koje je naš junak želio da zaštiti. Taj "bijeg u šumu" je nešto karakteristično za partizansku literaturu. Objektivni svijet pokušava polja slobode uokviriti u skup

konvencija na kojima se zasniva. To se odnosi i na slobodu duha, snova i dubokih razina svijesti, koji, ukoliko se ne mogu uklopiti, bivaju ignorirani kao da ne postoje. Osvjedočava se u objektivnoj stvarnosti sve ono što podupire tu objektivnu stvarnost, pa makar ona bila tek jedan skup negativiteta. Međutim, u romanu *Baron na drvetu* postoji taj jedan viši nivo stvarnosti, polje u kojem je sloboda podudarna sa zakonitostima sna. Krećući se na višim katovima realnosti, kroz krošnje drveća na širem prostoru plemićkog imanja, glavni junak pronalazi jedan novi rakurs posmatranja stvarnosti. Sada iz perspektive slobode i sna posmatra objektivni svijet na donjoj razini stvarnosti, iz kojega on odbija komade, i prevodi ga na tu višu razinu stvarnosti, ali u svakom slučaju odbacuje "spuštanje na zemlju", odnosno vraćanje u cipele kojima se hoda po čvrstoj zemlji.

Već spomenuti brazilski bend "Plastique noir" ima pjesmu pod nazivom "Kinetosis". Termin kinetosis se odnosi na kretanje. Zemlja se kreće dok stoji mirno. Mirovanje je privid, jer u stanju mirovanja se odvija proces kretanja planete. "Čvrsto tlo pod nogama" je obmana i privid, do kojeg drži taj objektivni svijet. To je svijet po kojem se hoda ili maršira. To kretanje je regulirano sistemom pravila, raznim saobraćajnim znakovima. Protagonist romana *Baron na drvetu* je transformacija čovjeka u majmuna (po Rousseau-vom receptu "povratka prirodi") i on napola leti, skačući s drveta na drvo, što je potpuno suprotno društveno reguliranom kretanju unutar objektivne stvarnosti, koje odražava "iluziju" čvrstog uporišta, kojeg uistinu, u kosmičkim okvirima, nema. S tim procesima je povezano kosmičko vrenje dubokih razina ljudske podsvijesti, koje ne odgovara skupu pravila unutar objektivne stvarnosti. Upravo onaj iskonski, kosmički karakter psihe ta poremećena objektivna stvarnost pokušava negirati, ukoliko njome ne može ovladati.

Život na zemlji je poput lebdenja u balonu od sapunice, koje održava samo čudo. O tome postoji jedan prelijep zapis u romanu *Baron na drvetu*: "Bio je sunčan dan. Kozimo je, duvajući u čanak sapunice, počeo da pravi mehurove i da ih tera kroz prozor prema postelji naše majke. Mama je gledala kako lete mehurići duginih boja, kako ispunjavu sobu i govorila je: - Kakve su to igre! – kao onda kad smo bili deca i kad nas je stalno grdila da su nam igre glupe i detinjaste. Ali sada je možda prvi put uživala u jednoj od tih igara. Mehurovi sapunice su joj sletali čak na lice, ona bi dunula u njih pa bi se raspršili i

onda se smejala. Jedan mehur joj pade na usne i ne rasprši se. Nagnusmo se nad njom. Kozimu ispade čanak. Bila je mrtva." Majka glavnog junaka Calvinovog romana je otišla na nebo u balonu od sapunice, koji je naduvao njen sin. Iluzija je čovjekovo najsnažnije uporište. "Najlepše pevaju zablude", kako je laudu ispjevao pjesnik Miljković. U svijetu bez čvrste tačke, iluzija je najpozdaniji temelj čovjekove stvarnosti. Ili: "Život je", kako je napisao Andrić, "slaganje varke na varku."

U situacijama krajnje dehumanizacije, kada je čovjek u progonstvu, kada je zatvoren u logor ili suočen s bolešću ili smrću, postoje odbrambene snage unutar čovjekove psihe i duha, koje su tada njegova osnovna pokretačka snaga, koja se napaja na beskrajnim vrelima kosmičkih iluzija, koje struje kroz naša bića. To su "iluzije", posmatrano iz ugla objektivne stvarnosti, ali iluzije su u duhovnom prostoru slobode najstvarniji fenomeni, koji uistinu čine ovaj neobični život na zemlji mogućim. Potrebno je te prostore slobode pronaći i osvojiti, kao što je to učinio Calvino sa svojim romanom. To ponekad znači i put u nepoznato. O tome, o hodanju po neutabanim stazama (ili o "spaljivanju mrtvog putokaza"), se govori i u citiranoj pjesmi "Rascjep": "Ja želim vodu iz zvijezda /piti i s golim stopalima / trčati kroz vatru / negdje mora nekoga biti / ko kao ja razmišlja / ko se kao ja osjeća / i sa mnom preko pijeska znanja želi ići / na kojem još nije ostavljen niti jedan trag."

Odupiranje silama zla podrazumijeva hodanje prostorom bez svjetionika, jer su putokazi bivših vremena neadekvatni za novo vrijeme; oni uvijek iznova moraju biti pronađeni i zabodeni kao biljezi na puteve novih naraštaja. Calvinov roman je i danas aktuelan, jer propituje prostore i granice ljudskih sloboda u dehumaniziranom svijetu. U današnjem robotiziranom svijetu u kojem se fenomeni života nižu automatizirano kao na pokretnoj traci, veliki je izazov pronaći neosvojene zone slobode unutar vlastite svijesti, a potom napraviti njihovu projekciju u objektivni svijet, što podrazumijeva i borbu. Represija fašistoidnih oblika vlasti se može suzbiti jedino borbom; bez borbe se polja sloboda mogu jedino sužavati a nikako širiti. Oduzete slobode se rijetko dobrom voljom vlasti vraćaju, njih je potrebno borbom povratiti, kao što se borbom vraća neko izgubljeno vojno uporište. U današnjem vremenu, kada socijalna nepravda polako prelazi u oblike fašizma i nacizma (što je karakteristično za vremena krize), jako je korisno prisjetiti se partizanske,

antifašističke literature iz perioda Drugog svjetskog rata (i prije i nakon nje-
ga), jer je to nešto što je obilježilo zadnje stoljeće. To je jako dragocjena zao-
stavština, čiji se puni potencijal pokazuje upravo u današnjim danima, kada
se poredak počinje ljuljati, a uprava postaje razularena.

U takvom ambijentu haosa i anarhije, hijerarhija vrijednosti postoji, ali
ona počiva na posebnim pravilima, koje su poznavali veliki autori partizan-
ske književnosti, u koje se ubraja i Calvino. Roman *Baron na drvetu* upra-
vo istražuje te dragocjene sociološke fenomene, koji u današnjem vremenu
mogu biti jako korisni. Bez borbe nema života – niti smisla. Smisao borbe je
borba za smisao, kojom se utiru staze budućnosti.